

- **Aspekt historyczny**
- **Typologia**
  - F. liberalny
  - F. radykalny
  - F. socjalistyczny
- **Feminizm w nauce**
  - Feministyczna filozofia
  - Feministyczna etyka
  - Feministyczna teologia
- **Trzecia fala feminizmu**

FEMINIZM (łac. femina — kobieta) — doktryna i ruch społeczny, u podstaw którego leży przekonanie o krzywdzącym podporządkowaniu kobiet mężczyznom; f. głosi powszechną równość płci, negując wagę różnic biologicznych; postuluje budowanie społeczeństw jednorodnych, w których pomija się zróżnicowanie działań wpływające ze zróżnicowania płci; celem f. jest równość ludzi we wszystkich dziedzinach, niezależnie od ich płci.

Aspekt historyczny. Refleksja nad zagadnieniem dyskryminacji kobiet rozpoczęła się we Francji w dobie Oświecenia; znaczącą rolę odegrała tu pisarka O. de Gouges, założycielka klubów kobiecych, w których dyskutowano o roli kobiet we współczesnym społeczeństwie. Kluby te nie były nowością w XVIII-wiecznej Francji, istniały już salony, w których arystokratki zapraszały gości, aby dyskutować na różne tematy. Kluby de Gouges tym różniły się od innych, że podejmowano w nich jedynie problematykę pozycji kobiet w społeczeństwie i rozważano ją w klimacie idei oświeceniowych oraz rewolucyjnych. Owocem tych dyskusji był dokument zatytułowany *Déclaration des droits de la femme* (uznawany za pierwsze dzieło feministyczne), przedstawiony na Zgromadzeniu Konstytuanty w 1791.

W tym samym czasie w Anglii M. Wollstonecraft opublikowała książkę pt. *Vindication of the Rights of Women* (Lo 1792, wielokrotnie wznawiana), która stała się swoistą biblią ruchu kobiecego w krajach anglojęzycznych.

W USA walka kobiet o prawo do udziału w życiu publicznym rozpoczęła się od działań na rzecz zniesienia niewolnictwa. W 1848 na zebraniu kobiet w Seneca Falls (N.Y.) uchwalono *Declaration of Sentiments and Resolutions*. W dokumencie tym postulowano przyznanie kobietom we wszystkich sferach życia tych samych uprawnień, jakie posiadali mężczyźni. Wydarzenia te dały początek organizowaniu się kobiet w celu realizacji postulatów zawartych w deklaracji. Powstały dwie organizacje różniące się stopniem radykalności żądań: *American Women's Suffrage Association* oraz *National Women's Suffrage Association*. Nazwa organizacji wskazywała, że pierwszorzędnym ich celem jest walka o prawa wyborcze dla kobiet; stąd wywodzi się potoczna nazwa tego ruchu — sufrażystki. Gdy w 1920 Kongres USA przyznał kobietom prawa wyborcze (Dziewiętnasta Poprawka do Konstytucji), działaczki połączonych już wówczas obu organizacji sufrażystek uznały, że misja zapoczątkowana w Seneca Falls została zrealizowana — jest to zarazem umowna data końca tzw. pierwszej fali („dawnej fali”) walki kobiet o równouprawnienie.

W Europie u progu XIX w. wprowadzony w wielu krajach Kodeks Napoleona cofnął prawa przyznane kobietom przez Rewolucję Francuską. Kobiety nadal organizowały się w zrzeszenia i walczyły o swoje prawa piórem. W Niemczech A. Holst opublikowała książkę pt. *Über die Bestimmung zur höheren Geistesbildung* (B 1802); w Szwajcarii A. A. Necker de Saussure wydała dzieło pt. *L'éducation progressive. Ou, étude du cours de la vie* (I–III, P 1828–1838); we Francji w latach 30. XIX w. wydawano pismo „Wolna Kobieta”. Sufrażystki znajdowały sojuszników także wśród mężczyzn; najbardziej wpływowym w tym okresie był J. S. Mill, który w książce *The Subjection of Women* (Lo 1869, Mineolta 1997) postulował zrównanie uprawnień płci w dziedzinie politycznej, prawnej, w dostępie do wszystkich zawodów, uwydatniając potrzebę wprowadzenia równości w praktyce, a nie tylko w teorii.

W walce o równouprawnienie na przełomie XIX i XX w. ważną rolę odegrały sufrażystki ang., organizując demonstracje, protesty i strajki, stosując bierny opór i głodówki w więzieniach.

Doświadczenia I wojny światowej wpłynęły na przyspieszenie procesów emancypacyjnych. W wielu krajach kobiety otrzymały czynne i bierne prawo wyborcze, uzyskały łatwiejszy dostęp do wykształcenia, w tym także wyższego, zaczęły zajmować ważne stanowiska, nadal pozostały jednak liczne nierówności, zarówno w teoretycznym zapatrywaniu na rolę kobiet, jak i w praktyce życia. W krajach, w których władzę sprawowali faszyci, sytuacja kobiet pod wieloma względami uległa pogorszeniu.

Po II wojnie światowej wzrosło zrozumienie dla idei równości praw kobiet i mężczyzn, co znalazło wyraz w aktach prawnych, np. w Deklaracji Praw Człowieka ONZ. Równocześnie nasilała się tendencja do przywracania i umacniania tradycyjnej roli kobiet w życiu społecznym, czyli roli ograniczonej do małżeństwa i rodziny. Wyrazem tej tendencji były szeroko rozpowszechnione publikacje samych kobiet, np. H. Deutsch pt. *The Psychology of Women. A Psychoanalytic Interpretation* (I–II, NY 1944–1945), M. Farnham pt. *Modern Women. The Lost Sex* (NY 1947). Autorki obu książek przytaczały, czerpane z wyników badań psychoanalitycznych, argumenty w celu uzasadnienia tradycyjnej (patriarchalnej) wizji natury kobiecej, zachęcając kobiety do powrotu do pełnienia tradycyjnych ról.

Przełom w spojrzeniu na rolę płci i na społeczny status kobiet przyniósł rok 1963, kiedy to UNESCO, a następnie USA, ogłosiły raport o sytuacji kobiet. Zainicjowane wówczas dyskusje inspirowały do podejmowania działań zmierzających do przezwyciężenia mechanizmów dyskryminacji kobiet. Fala protestów studenckich w 1968 zaowocowała powstaniem ruchu feministycznego — tzw. drugiej fali, różniącej się od pierwszej zakresem zaangażowania kobiet i nowym programem ideowym. O ile emancypantki z XVIII i początku XIX w. domagały się zrównania w prawach z mężczyznami, a sufrażystki z przełomu XIX i XX w. za główny cel stawiały uzyskanie praw wyborczych i zniesienie dyskryminacji zawodowej kobiet, o tyle feministki drugiej fali nie toczyły walki o zlikwidowanie nierówności pomiędzy mężczyzną i kobietą, lecz o zbudowanie nowych struktur społecznych, opartych na całkowitym zniesieniu ról przypisanych płci. Przyszłe społeczeństwo winno być wolne od jakiegokolwiek zróżnicowania pomiędzy mężczyzną i kobietą. W tym kontekście podniosły problem dominacji mężczyzn na płaszczyźnie czysto osobowej, w małżeństwie i w relacjach ro-

dzinnych. Pojęcie dyskryminacji zastąpiono terminem „seksizm” (analogia do „rasizmu”). Polityka i nauka stały się dziedzinami, w których feministki drugiej fali podjęły działalność na rzecz promocji kobiet. W polityce weszły w oficjalne struktury i rozpoczęły działalność profesjonalną, w nauce zainicjowały badania zmierzające do wykazania patriarchalnych wypaczeń w wiedzy, by następnie dokonać jej przebudowy z uwzględnieniem doświadczeń kobiecości.

Typologia. Wszystkie rodzaje f. charakteryzuje przekonanie, że status społeczny kobiet jest znacząco niesprawiedliwym, ponieważ kobiety są traktowane jako przyporządkowane mężczyznom. Z tego przekonania wyprowadzane są różne wnioski co do kierunku pożądanych zmian. Zasadnicze różnice w f. nie dotyczą strategii lub taktyki działań na rzecz równouprawnienia społecznego kobiet, lecz wynikają z różnego rozumienia samej istoty wyzwolenia kobiet. Wszystkie nurty stawiają postulat, że sprawiedliwość domaga się wolności i równości, ale różnią się w podstawowych tezach zarówno na temat wolności, jak i równości, funkcji państwa, istoty człowieczeństwa, a zwł. natury kobiety. W literaturze przedmiotu wyróżnia się 3 podstawowe orientacje f.: f. liberalny, f. radykalny, f. socjalistyczny. Przy zastosowaniu bardziej szczegółowych kryteriów podziału wymienia się ponadto f. kulturowy, gynocentryczny, lesbijski, czarny, umiarkowany, silny (power f.), chrześcijański, żydowski, marksistowski, egzystencjalny, anarchistyczny, postmodernistyczny, psychoanalityczny.

F. liberalny. Fundamentalnym założeniem f. liberalnego jest teza, że sytuację kobiet naprawi się, doskonaląc prawo, które winno jednakowo traktować mężczyznę i kobietę. Feministki z tego nurtu przeciwnie są przyznawaniu kobietom specjalnych praw, uważając, że uprawnienia przyznawane kobietom prowadzą jedynie do utrwalania stereotypów i umacniania patriarchalnego podziału ról społecznych ze względu na płeć. Stawiają one sobie za cel takie przeobrażenia kulturowe, aby płeć — podobnie jak rasa, wyznawana religia, narodowość i pochodzenie — w ogóle nie była brana pod uwagę w życiu społecznym i prywatnym. Kobieta powinna mieć taką samą jak mężczyzna możliwość nadawania kształtu swemu życiu i decydowania o roli społecznej, jaką chce pełnić.

F. radykalny. U podstaw f. radykalnego leży teza, że źródłem uprzedmiotowienia i uzależnienia kobiet od mężczyzn jest biologiczna natura. Słabość kobiety spowodowana rodzeniem dzieci uzależnia ją od mężczyzny, dlatego warunkiem wyzwolenia kobiet jest rewolucja biologiczna, której owocem byłoby uniezależnienie rodzenia i wychowania potomstwa od płci; rozwój techniki daje ku temu duże możliwości; ideałem, którego realizację umożliwi postęp techniczny, będzie stan, gdy dzieci rodzić będą mogli zarówno mężczyźni, jak i kobiety; każda i każdy z nich będzie decydować, czy chce posiadać dzieci w ogóle, czy chce je urodzić osobiście, czy też skorzystać z „maszyn rodzących”.

Radykalny f. nie zmierza do zapewnienia kobietom prawa do samostanowienia o swej roli społecznej, lecz stawia sobie za cel zniesienie tych praw w ogóle. Ponieważ źródła praw radykalne feministki upatrują w rodzinie, dlatego warunkiem zniesienia ról społecznych jest likwidacja rodziny. W społeczeństwie wolnym od rodzin zniknie wszelka opresja seksualna i rozróżnienia seksualnych zachowań; nikt nie będzie różnicował zachowań heteroseksualnych od homoseksualnych, pożycia małżeńskiego od pozamałżeńskiego.

W f. radykalnym obecny jest także nurt, który neguje równość płci, wykazując wyższość kobiecych właściwości, z czego wyprowadza konsekwencje dla projektowanej przebudowy struktur społecznych; nurt ten bywa nazywany f. gynocentrycznym lub kulturowym.

F. socjalistyczny. Podstawowa teza f. socjalistycznego wskazuje, że źródłem ucisku kobiet jest system ekonomiczny oparty na wyzysku. Wyzwolenie kobiet może dokonać się jedynie przez radykalną przemianę struktur społeczno-ekonomicznych, która powinna objąć nie tylko sferę ekonomiczną, lecz także kulturową, będącą w istotnej mierze rezultatem stosunków ekonomicznych. Socjalistyczne feministki postulują likwidację rodziny, gdyż jest ona tworem struktur patriarchalnych, opartych na prywatnej własności i władzy mężczyzn.

Feminizm w nauce. W badaniach naukowych f. został zapoczątkowany w latach 70. XX w. przez kobiety, które w swych publikacjach podnosiły problem wpływu kultury patriarchalnej na naukę. Na uniwersytetach zaczęły powstawać studia feministyczne, które zajmowały się głównie krytyką nauki w ogóle i sytuacją społeczną kobiet. Na wielu wydziałach uniwersyteckich wyodrębniono katedry feministyczne, zwł. na takich kierunkach studiów, jak filozofia, psychologia, socjologia, teologia, geografia, historia, architektura. Szczególnym zainteresowaniem feministek cieszyła się filozofia i teologia, a więc dyscypliny będące ich zdaniem ostoją patriarchalnego modelu myślenia i kultury. W swych badaniach feministki nierazdo zacierają granice pomiędzy filozofią i teologią, traktując je jako jedną dziedzinę. Takie podejście do wiedzy jest zgodne z postulatem feministycznej krytyki nauki, wynikającej z przekonania, że budowana przez mężczyzn wiedza jest wypaczona również przez zbędne jej dzielenie na różne dyscypliny. Feministki postulują budowanie wiedzy wolnej od podziałów na dyscypliny, teorię i praktykę, obiektywność i subiektywność.

Feministyczna filozofia. Feministyczna filozofia jest częścią ruchu naukowego kobiet zapoczątkowanego na początku lat 70. XX w. W swych początkach feministki zamierzały za pomocą wypracowanych metod i pojęć badać zagadnienia dotyczące kobiet. Szczególnym zainteresowaniem filozofii feministycznej na tym etapie cieszyło się badanie ukrytych i jawnych form deprecjacji kobiet w utrwalonych ideach, dominujących koncepcjach i teoriach filozoficznych. Pierwsze prace feministek koncentrowały się na krytycznych analizach „męskiej” filozofii, z zamiarem wykrycia patriarchalnych wypaczeń w ujmowaniu takich kwestii, jak kobieta, seksualność, rodzina, koncepcja ludzkiego poznania, rozum, namiętność. Starły się one wykazać, że wykluczenie kobiet z refleksji filozoficznej musiało zaowocować ujmowaniem tych idei przez pryzmat męskich doświadczeń; idee te zawierają dużo wypaczeń i uproszczeń. Za dalsze zadanie uznawały nie tylko demaskowanie tych wypaczeń, lecz także ich korygowanie, podejmowały więc próby odczytywania tekstów wybitnych filozofów przez pryzmat feministycznych założeń.

Jednym z dominujących celów badań feministycznych na tym etapie była dekonstrukcja dychotomicznych idei, jak kultura — natura, transcendencja — immanencja, uniwersalność — indywidualność, duchowość — cielesność, intelekt — uczucie, sfera publiczna — sfera prywatna; wg feministek ta dychotomia

jest wytworem kultury patriarchalnej i nie odzwierciedla doświadczeń kobiet. Jednocześnie feministki podejmowały zadanie odkrywania i przybliżania myśli filozoficznej kobiet, starając się na nowo odczytać ich dzieła, pomijane w filozofii tworzonej przez mężczyzn.

Drugim etapem działań feministycznych w zakresie filozofii jest rekonstrukcja, czyli rozwijanie filozoficznych koncepcji i teorii, uwzględniając doświadczenia kobiecości. Gdy myśl feministyczna upora się z tym zadaniem i jej dorobek zostanie uwzględniony w nauce w ogóle, wtedy wkroczy ona w trzeci etap, na którym stanie się zbędne akcentowanie feministycznego nastawienia. Kobiety będą brać udział w dyskusjach filozoficznych na równi z mężczyznami, bez jakiegokolwiek uwydatniania różnic płci.

Feministyczna etyka. Etyka feministyczna określana jest jako „etyka troski” (the ethics of care) w opozycji do „etyki sprawiedliwości” czy „etyki norm”, uważanych za przejaw męskiego punktu widzenia. Za charakterystyczne dla etyki uprawianej przez feministki uważa się następujące tezy: a) świat należy ujmować w kategoriach relacji międzypersonalnych (podejście dialogiczne); b) bazą dla etyki jest troska, jaką powinniśmy wykazywać wobec siebie nawzajem, przy czym punktem zasadniczym są owe międzypersonalne relacje — to nie uniwersalne normy czy ich konsekwencje, ale troska o zachowanie i rozwój międzypersonalnych relacji jest podstawą oceniania działania jako dobre lub złe. Takie podejście ma umożliwić uwzględnienie kontekstu działania oraz indywidualności działającego; c) zasadniczym zagadnieniem są prawa jednostki (zwł. prawo do samostanowienia) oraz równość osób. Stąd bierze się nacisk, jaki etyka uprawiana przez feministki kładzie na uwzględnienie w analizach doświadczenia tzw. grup społecznie zmarginalizowanych (pozwoli to na odkrywanie patriarchalnej struktury społecznej). Feministki nie dążą do opracowania uniwersalnej etyki, ale do ukazania i zrozumienia źródeł różnic w moralności rozmaitych grup i warstw społecznych, bez ich wartościowania czy hierarchizowania.

Etyka jest w nurcie feministycznym najbardziej rozwiniętą dziedziną, dalej plasuje się epistemologia i filozofia nauki, logika i filozofia języka.

Feministyczna teologia. Feministyczna teologia powstała na początku lat 70. XX w.; zapoczątkowała ją C. Stanton, autorka *The Woman's Bible* (I–II, NY 1895–1898, Bs 1993). Przedmiotem teologii feministycznej jest refleksja prowadzona przez kobiety nad własnym doświadczeniem wiary, zmierzająca do przewyciężenia patriarchalnych wypaczeń. Centralnym tematem w tej teologii jest kobieta i jej odniesienie do Boga oraz nadprzyrodzoności. Teologia feministyczna odrzuca troskę o naukową poprawność myślenia, rzeczowość i precyzję, uważając, że prowadzi to do przeideologizowania tajemnicy Boga, postuluje natomiast kreatywne oraz improwizowane działania. Niektóre z autorek proponują zmianę nazwy „teologia” („Theo-logos” — nauka o Bogu) na „Theo-fantazja” lub „Theo-poezja”. Feministki odrzucające obraz Boga z przypisywanymi Mu atrybutami męskimi lansują termin „Thaosophia” lub „Thaologia”.

Tak jak w całym f., również w teologii feministycznej istnieją różne nurty; można je wyróżnić na podstawie kryterium odniesienia do tradycji chrześcijańskiej. W nurtach radykalnych całą tradycję uznaje się za tak głęboko przenikniętą patriarchalnymi wypaczeniami, że nie ma możliwości jej reformowania,

należy więc budować teologię od nowa. Nurt ten, co oczywiste, wychodzi poza ramy teologii chrześcijańskiej. Feministki bardziej umiarkowane dostrzegają możliwość oczyszczenia chrześcijaństwa z patriarchalnych deformacji. Identyfikując się z Kościołem, chcą doprowadzić zarówno do odnowienia myślenia teologicznego, jak i reformy struktur oraz praktyki, aby przewyciężyć seksizm.

Myśl feministyczna obejmuje właściwie wszystkie dyscypliny teologiczne, koncentrując się jednak na teologii biblijnej, antropologii i mariologii; oczyszczenie tych dyscyplin z patriarchalnych naleciałości uznawane jest za warunek zrównania płci w życiu religijnym, w nich bowiem upatrują podstaw nieprzyjaznego kobietom ujmowania Boga i człowieka.

Trzecia fala feminizmu. Od początku lat 90. XX w. datuje się tzw. trzecią falę f. Termin ten ukuła R. Walker, której książka *To Be Real. Telling the Truth and Changing the Face of F.* (NY 1995) stała się deklaracją nowego f., kształtującego się w opozycji zarówno do tzw. postfeminizmu, głoszącego przekonanie, iż postulaty równości płci zostały formalnie spełnione, zadaniem więc pozostaje ich egzekwowanie, jak i — przynajmniej częściowo — do f. drugiej fali. Pod adresem „drugiej fali” Walker sformułowała 2 zasadnicze zarzuty: esencjalizmu i ekskluzywizmu. Esencjalizm to przekonanie, iż istnieje jakaś istota „kobiecości” czy „kobiecego ciała”, do której muszą pasować autentyczne feministyczne wybory. Tymczasem każdy osobisty wybór może być wyborem feministycznym, o ile jest wyrazem poszukiwania własnego autentycznego „ja”. Innymi słowy, f. trzeciej fali nie próbuje określać, kim kobieta jest — chodzi o to, kim być może; a może być kimkolwiek chce, pod warunkiem, że jest to jej własny, autentyczny i dumny wybór (stąd walka feministek z „ideałem pięknej kobiety”, „kobiecą sylwetką” itp.). W tym sensie nie tyle jest się kobietą, co wybiera się i kreuje własną kobiecość. Ekskluzywizm jest natomiast konsekwencją uprzedzeń zawartych w heteroseksualnej kulturze białych, w której kształtowała się druga fala f. Uprzedzenia te nie pozwoliły wziąć pod uwagę (wykluczyły — ang. *exlude*) doświadczeń kobiet kolorowych, lesbijek, biseksualistek, robotnic, reprezentantek (a nawet reprezentantów — zwł. homoseksualistów) innych grup społecznie zmarginalizowanych. F. trzeciej fali chce doświadczenia te włączyć w swój nurt, celebrując różnice w rozumieniu kobiecości, relacji kobieta — mężczyzna, rodziny, macierzyństwa itp., wynikające z różnicy klasy, rasy, pozycji zawodowej, orientacji seksualnej, różnice te uważając za wartość samą w sobie. Od tak rozumianego f. nie można — zdaniem jego zwolenników — wymagać spójności czy niesprzeczności w doktrynie i praktyce. Feministka „trzeciej fali” może zarazem głosić swobodę seksualną i postulat wierności małżeńskiej. Do f. można zaliczyć zarówno zwolenników, jak i przeciwników pornografii. Sprzeczność — tak jak różnorodność — nie jest zarzutem, ale wartością f. trzeciej fali.

Feministki trzeciej fali nie traktują „upłciowienia” kultury (języka, myśli, dyskursu, sztuki) jako zła czy przeszkody na drodze do pożądanego równości, nie głoszą więc antymaskulinizmu czy postulatu neutralności płciowej struktur społecznych. Wręcz przeciwnie, „genderyzacja” życia jest faktem i wartością — chodzi tylko o to, by zapewniona została możliwość swobodnego wyrażania i realizowania indywidualnie rozumianej kobiecości.

F. trzeciej fali stawia zwł. cele praktyczne, i to na skalę globalną. Po pierwsze, celem jest walka z wszelkimi przyczynami niesprawiedliwości, i to nie tylko

wobec kobiet. „Niesprawiedliwość” rozumiana jest jako ograniczenie wolnego wyboru, jakkolwiek by on był. Za „niesprawiedliwość” uchodzi więc zarówno pozbawienie kobiet dostępu do edukacji, jak i prawo antyaborcyjne czy brak społecznej akceptacji homoseksualizmu. Po drugie, f. trzeciej fali stawia sobie za cel taką edukację młodych kobiet, by były one wolne, szczęśliwe, dumne ze swojej — przez siebie zdeterminowanej — kobiecości i nie bały się realizować własnych celów. Edukacja ma mieć wyraźny aspekt historyczny — należy uświadomić młodym kobietom, jaką cenę zapłaciły ich poprzedniczki, z których walki i osiągnięć współczesne kobiety powinny być dumne. Celem nadrzędnym jest wykreowanie globalnej „siostrzanej wspólnoty”, w której zmieszczą się wszyscy autentycznie realizujący jakkolwiek rozumianą kobiecość. Realizacja owej kobiecości jest uwarunkowana nie tylko samoświadomością osób uważających się za kobiety, ale i strukturą społeczno-polityczną. Stąd feministki trzeciej fali mniej wagi przykładają do relacji mężczyzna — kobieta i dyskryminacji kobiet, a więcej do rozkładu władzy i siły, uważając, iż należy tak je przebudować, by kobieta swe autentyczne i autozdeteminowane „ja” mogła realizować czy to w pracy, czy w rodzinie. W radykalnej postaci feministki trzeciej fali głoszą postulat zbudowania kultury „dziewczyńskiej” (girlish culture), w której kobiety mają prawo i siłę traktować świat tak, jak im się podoba (np. demonstrować swoją seksualność bez obaw, iż zostanie to potraktowane jako „zaproszenie” czy przejaw rozwiązłości).

Zjawisko radykalnego f. wyrasta z błędnego rozumienia człowieka i jego płciowości. Płciowość jest jakościową modyfikacją osoby ludzkiej i przenika osobę w całości. W hierarchii właściwości bytów płciowość należy do kategorii jakości. Oznacza to, że człowiek bytuje albo jako mężczyzna, albo jako kobieta. Aktualizowanie się płciowości (męskiej lub żeńskiej) dokonuje się w relacji do płci przeciwnej, przy czym korelaty tej relacji, a więc mężczyzna i kobieta, są sobie równe, każdy bowiem jest człowiekiem mężczyzną lub człowiekiem kobietą.

Agnieszka Lekka-Kowalik, Zbigniew Sareło

Bibliografia: J. R. Richards, *The Sceptical Feminist. A Philosophical Enquiry*, Lo 1980; O. Banks, *Faces of F. A Study of F. as a Social Movement*, Ox 1981; H. Eisenstein, *Contemporary Feminist Thought*, Bs 1983; M. M. Ferree, B. B. Hess, *Controversy and Coalition. The New Feminist Movement across three Decades of Change*, Bs 1985; M. Humm, *The Dictionary of Feminist Theory*, NY 1989, 1995² (*Słownik teorii f.*, Wwa 1993); R. Tong, *Feminist Thought. A Comprehensive Introduction*, Boulder 1989, 1998²; F. Davis, *Moving the Mountain. The Women's Movement in America since 1960*, NY 1991; M. Ciechomska, *Od matriarchatu do f.*, Pz 1996; *F. and science*, Ox 1996; *F., Science, and the Philosophy of Science*, Dor 1996; Sh. Tobias, *Faces of F. An Activist's Reflections on the Women's Movement*, Boulder 1997; *A Companion to Feminist Philosophy*, Ox 1998; L. L. Schiebinger, *Has F. Changed Science?*, C 1999; K. Ślęczka, *F. Ideologie i koncepcje społeczne współczesnego f.*, Ka 1999; S. Kitch, *Higher Ground. From Utopianism to Realism in American Feminist Thought and Theory*, Ch 2000.

Zbigniew Sareło